

УДК 331.215.4(477)

С.М. Задорожна канд. екон. наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЄЮ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

С.Н. Задорожная канд. экон. наук, доцент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ ПРЕОДОЛЕНИЯ БЕДНОСТИ В УКРАИНЕ

Svitlana Zadorozhna PhD, Associate Professor

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

PUBLIC MANAGEMENT STRATEGY MECHANISMS OF OVERCOME POVERTY IN UKRAINE

У статті досліджено теоретичні питання сутності бідності, механізми її формування та подолання, стан рівня життя в Україні та тенденції його падіння, визначено критерії оцінки та чинники поглиблення бідності в Україні, розкрито зміст державних Стратегій подолання бідності та розроблено пропозиції щодо зниження темпів падіння життєвого рівня українців.

Ключові слова: рівень життя, якість життя, бідність, критерії бідності, злиденність, соціальне виключення, стратегії.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл.: 9.

В статье исследованы теоретические вопросы сущности бедности, механизмы ее формирования и преодоления, состояние уровня жизни населения в Украине и тенденции его снижения, определены критерии оценки и факторы углубления бедности в Украине, раскрыто содержание государственных стратегий по преодолению бедности, разработаны предложения по снижению темпов падения жизненного уровня украинцев.

Ключевые слова: уровень жизни, качество жизни, бедность, критерии бедности, нищета, социальное отторжение, стратегии.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 9.

The theoretical issues of poverty essence, mechanisms of its forming and overcoming, state of standard of living of population in Ukraine and tendencies of its decline, the criteria of estimation and factors of poverty deepening in Ukraine, maintenance of state strategies on poverty overcoming is exposed, ideas on improving of standard of living of the Ukrainians are suggested.

Key words: standard of living, quality of life, poverty, criteria of poverty, misery, social rejection, strategies.

Fig.: 1. Tabl.: 4. Bibl.: 9

GEL Classification: I 32; I 38

Постановка проблеми. Однією із найважливіших функцій будь-якої держави є забезпечення високої якості життя її населення та справедливий розподіл доходів, що обумовлюються значними складнощами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Тому бідність населення є глобальним суспільним явищем, яке супроводжує людську цивілізацію протягом всього існування. Масштаби, форми, структура та тенденції бідності різняться в кожній країні і залежать від її ресурсного забезпечення, географічного положення, природно-кліматичних умов, політичної стабільності, наявності прогресивної еліти, але найбільше – від обраної економічної моделі економічного розвитку та ефективності механізмів державного регулювання.

Проблема нерівності між бідними і багатими залишається актуальною і на сучасному етапі цивілізаційного розвитку, оскільки багатомірна бідність, зниження рівня добробуту і можливостей вибору негативно впливають на людське існування. Так, сьогодні приблизно 80% населення світу має в розпорядженні лише 6% світового багатства, а один відсоток найзаможніших володіє більш, ніж половиною світового багатства. Середній дохід в 20 найбільш багатих країнах в 37 разів перевищує середні доходи в 20-х найбідніших і за останні 40 років цей розрив подвоївся [1, с.5].

Усвідомлення глобальності цієї проблеми обумовили спільні дії міжнародних інституцій та національних урядів для її вирішення або хоча б зменшення. Це призвело до певних позитивних наслідків, оскільки відбувалося зменшення бідності на 1,7% кожного року, починаючи з 1990 р. і до 1998 р. Але глибоку бідність побороти не вдається. За даними Світового банку, оприлюднених у 2000 р. – 2,8 млрд. населення планети жило менше, ніж на 2,0 \$ на день, 1,2 млрд. – на 1,0\$ в день (44% з яких проживає у південній Азії, у багатих країнах недоїдає 5% дітей до 5 років, у бідних – 50%. [2, с.3].

На сьогодні у світі за межею бідності (мають менше 1,25 \$ на день) продовжує жити 1,1 млрд. осіб, що турбує прогресивну світову спільноту, яка об'єднується для вирішення цієї болючої глобальної проблеми. Після підвищення порогу межі бідності до 1,9 \$ США їх чисельність збільшиться ще на декілька мільйонів осіб. Наприклад, в Україні прогнозується їх зростання до семи мільйонів осіб. Тому однією із цілей третього тисячоліття визначено зменшення частки людей, що живе в умовах крайньої бідності із-за низьких доходів а саме – менше, ніж 1,0\$ на день. Світові лідери та міжнародні інституції поставили перед собою реальне завдання щодо зменшення частки бідного населення з 16% до 3% (на один мільярд в абсолютному значенні) до 2030 року [2].

Згідно прогнозів Світового банку чисельність осіб, що знаходяться за межею бідності зменшиться у 2016 р. до 702 млн. осіб (9,6% населення світу), більшість з яких проживає в азіатських регіонах та країнах Африки на південь від Сахари. Це ґрунтується на позитивній тенденції зменшення бідності – від 29% населення світу у 1999 р. до 13% у 2012 р. [2]. Позитивний прогноз ґрунтується на активному економічному зростанні країн, що розвиваються, та інвестицій в людський розвиток у країнах світу. Наприклад Китай з 2013 р. інвестував у країни Екваторіальної Африки більше 10 трлн. доларів, що значно перевищує вкладення міжнародних донорів, а ряд азіатських країн суттєво наростили свій економічний потенціал.

Спостерігається і певний прогрес у зменшенні бідності за останні 25 років у країнах, що розвиваються – бідність в них знизилася більше, ніж на дві третини, а чисельність злиденних скоротилася із 1,9 млрд. до 836 млн. Наприклад в Китаї завдяки ефективній політиці економічного розвитку за період 1981-2010 рр. зменшилась чисельність злиденних на 680 млн. осіб, а частка найбідніших – з 84% до 10%. Але проблема бідності в світі залишається актуальною для вирішення і сьогодні, оскільки більше 70% людей живуть менше, ніж на 10 дол. США на добу, що свідчить про глобальний характер цього явища. Навіть розвинуті країни світу не здатні подолати бідність тільки економічними заходами, що обумовлює розробку і застосування ними нових та більш ефективних загальнодержавних інструментів для подолання бідності [1, с. 7].

Проблеми бідності та шляхи її подолання гостро стоять на питанні денному і в Україні протягом останніх 25 років. Причиною бідності та значного майнового розшарування українців стали несистемні реформи суспільного життя при переході на засади ринкової економіки та демократизації як суспільно-політичних, так і економічних інститутів. Ці процеси радикально змінили складові якості життя населення, а саме: структуру і джерела доходів, майнові характеристики домогосподарств, споживчу поведінку, мобільність населення, умови проживання та призвели до зубожіння і значного майнового розшарування населення.

Проблема бідності в Україні за даними Світового банку стоїть дуже гостро, згідно їх даних за межею бідності знаходиться близько 80% населення і процес зубожіння продовжується у зв'язку із військовою агресією Росії, політичною нестабільністю, різким падінням економіки, підвищенням тарифів на ЖКП, спекулюванні на вимогах МВФ, корупцією та іншими чинниками. Перед владним істеблiшментом стоїть реальне завдання – подолання паралічу розвитку країни, впровадження соціальних інновацій та формування інститутів, адекватним сучасним викликам цивілізаційного розвитку в затяжний фазі турбулентності.

В Україні питанню подолання бідності населення, методикам її оцінки та розкриттю механізмів формування суспільства справедливого розподілу присвячено багато робіт науковців, але вибір ефективних стратегій на основі економічного зростання як пріоритетного завдання державного управління в умовах динамічних змін, децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування залишається актуальним і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першовідкривачами механізмів розвитку держав та їх багатства були представники різних економічних шкіл Г. Кері (класична політекономія), А. Серра (пізній меркантилізм) та Ф. Ліст (історична школа), які протиставляли своє бачення багатства народів А. Сміту та Д. Рікардо. Розкриття механізмів формування нерівності та шляхів зменшення їх негативної дії є актуальним для більшості сучасних вчених та економістів світу, ряд яких за свої розробки у цій сфері отримали Нобелівські премії: Дж. Р. Хікс та К. Ерроу (1972 р.) – за внесок до теорій рівноваги та добробуту, Г. Мюрдель та Ф. Хайек (1974 р.) – за глибинний аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституціональних явищ, А. Сен (1998 р.) – за внесок в економіку добробуту, Е. Дітон (2015 р.) – за аналіз проблем споживання, бідності та соціального забезпечення.

Механізми нерівності розкриває французький економіст Т. Пікетті, про нищівний вплив частой грошової допомоги бідним країнам з боку багатих держав вказує экс-головний економіст МВФ К. Рогофф, про порочне коло злиденності та маргіналізацію населення – Г. Зінгер та Р. Пребиш, В. Зорберт, Х. Лейбенстайн, Р. Нуркс, Б. Кналл. Розкриває дію чинників бідності та багатства на базі історичного підходу – Е. Райнерт, формування добробуту для всіх – Л. Ерхард, роль державного управління в розподілі суспільних благ та відповідних державних програм – Д. Стігліц та інші.

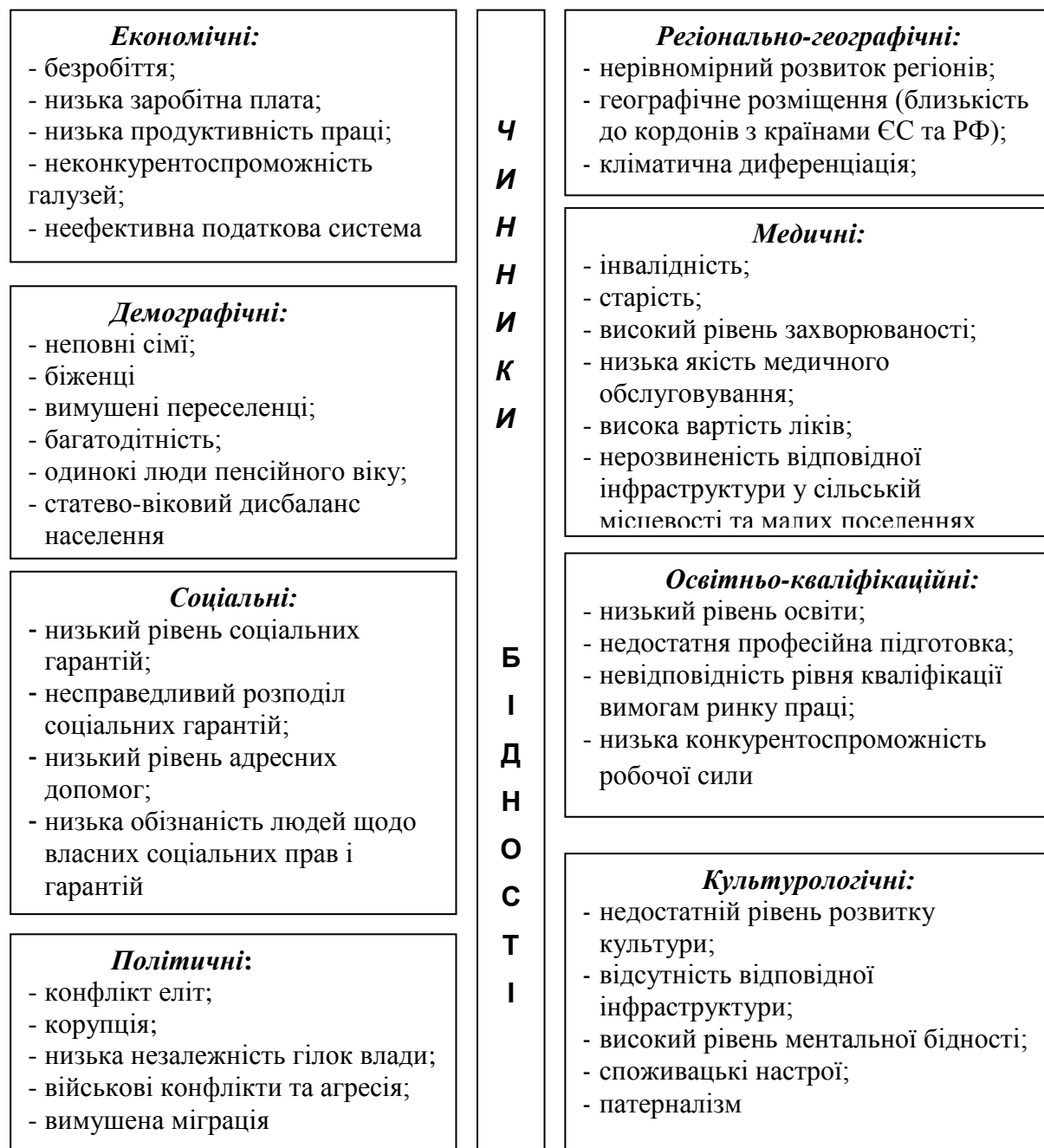
Проблема бідності в Україні знайшла своє відображення у роботах провідних українських вчених В. Антонюка., В. Ворони, А. Гальчинського, С. Корабліна, А. Колота, В. Куценко, Т. Кір'ян, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Мандибури, С. Полякова, Ю. Саєнко, Л. Черенько, Т. Унковської та російських науковців Б. Генкіна, С. Дятлова, А. Егоршина, Р. Нуреєва, Р. Колосової тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки бідність населення є однією із центральних проблем Цілей третього тисячоліття в усьому світі, а в Україні, ще й найболючішою. Тому визначення джерел бідності, аналіз механізмів її формування та подолання в умовах подальшої інтеграції країни до світових демократичних цінностей та реформування багатьох інститутів на тлі поглиблення децентралізації в складних соціально-економічних, соціально-демографічних, соціально-культурних та політико-правових умовах пошук шляхів подолання бідності на державному, регіональному та місцевих рівнях є однією з першочергових задач. Динамічність та стохастичність процесів суспільного розвитку в Україні, тиск міжнародного співтовариства та інституцій потребують системних підходів, а саме розробки Стратегій подолання бідності та досконалих механізмів її реалізації.

Мета статті. Головною метою дослідження є розкриття сутності бідності як складного соціально-економічного явища, визначення механізмів її формування та моделей економічного розвитку, які призводять до бідності або багатства населення, оцінка наявного стану рівня життя населення та наявних стратегій, що сприяють вирішенню проблеми бідності, та напрямків їх удосконалення для подолання цього негативного соціально-економічного явища в Україні у найближчій перспективі в умовах реалізації комплексних реформ на тлі тривалої військової агресії Росії та системної кризи в країні.

Виклад основного матеріалу. Бідність є однією з найболючіших проблем сучасності від якої страждає значна частина населення планети. Вона суттєво обмежує можливості людського розвитку, породжує масштабні соціальні та політичні конфлікти, становить загрозу єдності суспільств та національній безпеці країн. Бідність визначається станом, коли

частина населення не спроможна задовольнити свої реальні потреби і залежить від ряду різноманітних та взаємопов'язаних причин, а саме: економічних, медичних, демографічних, освітньо-кваліфікаційних, політичних, регіонально-географічних та культурних, зміст яких представлено на рис. 1.

*Згруповано автором

Рис. 1. Типологія чинників бідності в Україні

Фахівці ООН визначають чотири основні прояви бідності: коротке життя; низька професійно-освітня підготовка; позбавлення економічної бази нормального життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування та вилучення із суспільного життя. Бідність унеможливує підтримку способу життя, притаманного конкретному суспільству в конкретний період часу, із-за нестачі коштів. Бідні верстви населення позбавлені благ не з власної волі і не мають належних умов життя, якісного харчування, здоров'я (із-за неможливості отримувати якісних медичних послуг), займатися спортом, проводити цікаво відпочинок, подорожувати, отримувати необхідну освіту, розвиватися та брати активну

участь у суспільному житті. Тобто рівень споживання бідних не відповідає ні фізіологічним, ні соціальним, а ні культурним нормативам. Бідність породжує страх і невпевненість у своїх можливостях, захисту себе і близьких, уразливість та неможливість планувати майбутнє.

Фахівці виокремлюють монетарну, деприваційну та суб'єктивну концепцію бідності із відповідною методологією виявлення розрахунку нужденності осіб у скрутному матеріальному становищі. Виокремлюють об'єктивну та суб'єктивну; абсолютну та відносну, тимчасову та хронічну (застійну) бідність, зміст та критерії оцінювання яких представлені в табл.1.

Таблиця 1

*Види, зміст та критерії бідності населення**

Види бідності	Зміст	Особливості
Об'єктивна бідність	Державою визначається рівень бідності в країні на основі її реальних бюджетних можливостей щодо надання допомоги та доступу до певних матеріальних, соціальних і духовних благ	
Суб'єктивна бідність	Визначається на рівні особистісної самооцінки і формує суспільну свідомість і поведінку.	Формує стійкі споживацько-утриманські настрої окремих верств населення та неконструктивну поведінку, знижує мотивацію до активного пошуку додаткових заробітків.
Абсолютна бідність (нормативна)	Рівень споживання, встановлений державою, що визначається: а) прожитковим мінімумом; б) вартістю продуктового кошика; в) енергетичною цінністю добового раціону споживання; г) стандартами ООН для країн Центральної та Східної Європи	Межа бідності для різних країн (добове споживання за паритетом купівельної спроможності): Африка – 1,07\$; країни Карибського басейну – 2,15\$; країни Центральної і Східної Європи та СНД – 4,3\$; країни розвиненої економіки – 14,77\$ (межа бідності в США).
Відносна бідність	Нездатність забезпечення пристойного рівня життя для даного суспільства. Бідними є особи, чий дохід не перевищує певного відсотка від середньодушового доходу у країні і визначається: а) за фіксованою часткою середньодушових доходів (витрат) у країні б) за вартістю реального мінімуму споживання, який розраховується виходячи із фактичної вартості харчування найбіднішого населення країни (20% загальної чисельності)	Масштаби відносної бідності залежать здебільшого не від рівня життя, а від ступеня майнового розшарування населення. Межа бідності у світовій практиці визначається на рівні 35-50% медіанного доходу. В Україні визначається за відносним критерієм 75% медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат Межа крайньої бідності – за відносним критерієм 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат та адаптована до критерію ЄС

*Згруповано автором за [3, с. 377-380 та 5]

До монітарної бідності відносять абсолютну та відносну бідність. Різниця між ними полягає в тому, що перша визначається державою на основі прийнятих в країні критеріїв доходу, а саме межею бідності, або прожитковим мінімумом, а друга, ґрунтується на ситуації, коли індивід не має достатньо коштів, щоб вести прийнятний для даного суспільства стиль життя з формуванням суспільної свідомості та поведінки. Абсолютна бідність диференціюється в залежності від рівня розвитку суспільства кожної країни і має чіткі критерії мінімуму споживання, а відносна бідність – середнім рівнем споживання по країні [2, с.5].

Деприваційна бідність виникає за умови не наявності коштів у індивіда, а кількості, характеру позбавлень та соціальних виключень, який зазнає їх у повсякденному житті, оскільки не все можна перевести в грошову форму (зручність житла, якість суспільних послуг тощо). За цього методу застосовується опитування домогосподарств за 33 ознаками бідності та виключення з виділенням економічного та інфраструктурного блоків. Суб'єктивна бідність ґрунтується не на розрахунках та думках експертів, а на самооцінці індивіда власного матеріального становища. Межа бідності визначається на основі оцінки відповідей респондентів на питання щодо мінімального доходу, необхідного їм для досягнення достатнього стилю життя.

За часовим горизонтом виокремлюють такі моделі бідності для країни як: традиційна тотальна (перебування країни в тотальній бідності у довготривалому періоді – 50-100 років і більше); раптова тотальна бідність, коли стабільна економічно розвинена країна з багатими ресурсами, техніко-технологічним та інтелектуальним потенціалом раптово стає тотально бідною та тимчасова масштабна бідність (короткотермінова бідність у країнах, що розвиваються). Щодо окремої людини або домогосподарства, то в цьому вимірі вирізняють: тимчасову (одномоментне зниження рівня життя внаслідок природних катаклізмів, форсмажорних обставин, трансформаційних або політичних змін); застійну бідність (неможливість для родини чи людини самотійно подолати бідність) та хронічну ("спадкоємна" бідність).

Згідно міжнародних стандартів визначають наступні види бідності:

- ендемічна – масова бідність, обумовлена недостатніми масштабами розвитку економіки, що не дозволяє забезпечити нормальний рівень життя населення країни. Визначається агрегованими показниками виробництва ВВП на душу населення, рівнем кінцевого споживання домогосподарств, смертністю немовлят і низькою довготривалістю життя. У розвинутих країнах проявляється в період економічного спаду і має епізодичний характер, а в країнах, що розвиваються, визначається як рівень доходів (витрат) більше 50% населення країни, які знаходяться нижче межі бідності.

- локальна – бідність окремих соціально-демографічних груп населення, деяких географічних районів та окремих домогосподарств або осіб;

- хронічна – стан, за якого однакові верстви населення, географічні райони, окремі домогосподарства або особи знаходяться за межею бідності більше одного року.

- епізодична – бідність, що має одноразовий характер в короткостроковому періоді часу (затримка виплати заробітних плат) [4, с.263].

В арсеналі міжнародних інституцій та науковій практиці існує декілька методів визначення бідності, які можна представити наступним чином:

- статистичний – в якості бідних розглядаються або 10-20% населення із загального ряду його розподілу за розміром душевих доходів, або частина цього ряду;

- нормативний – визначає бідних за нормами харчування та інших стандартів мінімального споживчого набору (споживчого кошика);

- метод поневірянь – розрахунок недоспоживання найважливіших продуктів і товарів, або метод задоволеності найважливіших життєвих потреб (частка витрат на харчування, визначення енергетичної цінності продуктів харчування);

- стратифікаційний – визначає бідні верстви населення, що апріорі обмежені у можливості самозабезпечення (люди похилого віку, інваліди, члени неповних та багатодітних сімей, діти-сиріти, безробітні, безхатьки, іммігранти тощо);
- антропологічний – визначає групи населення в залежності від специфічних факторів, які мають структуроутворюючий вплив на їхній рівень життя (земля, житло, освіта, здоров'я, домашнє господарство і натуралізація доходів);
- евристичний – встановлює рівень добробуту життя населення на основі оцінок суспільної думки або з позицій самого респондента;
- економічний – визначає категорію бідних через ресурсні можливості держави, що спрямовуються на підтримку їхньої матеріальної забезпеченості [4, с. 264].

Доречно відзначити, що в світі відсутній єдиний стандарт бідності та методика її визначення, а тому кожна країна має свої критеріальні бази. Так, абсолютні критерії бідності доцільні при вивченні тенденцій падіння (зростання) життєвого рівня населення, але вони недоцільні при розробці конкретних заходів соціальної політики країни. На відміну від абсолютної бідності, що фіксує лише мінімальний рівень життя (лінію бідності) шляхом визначення мінімальних фізіологічних потреб людини (їжа, одяг, житло, освіта), відносна бідність (вимірюється із 70-х років ХХ ст.) свідчить про неможливість жити згідно стандартів споживання більшості населення країни.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) розробила міжнародні стандарти добового раціону харчового споживання для встановлення критеріїв бідності та злиденності. В першому випадку добовий раціон споживання знаходиться на рівні нижчому за 2100 ккал на добу, в другому – менше, ніж 80% попереднього значення (1680 ккал на добу). Але цей підхід не дозволяє визначити зниження якості харчування, оскільки не враховує високу вірогідність споживання незаможними верствами населення дешевих неякісних продуктів харчування.

Наступним критерієм бідності є визначення вартості реального мінімуму споживання, виходячи із фактичної вартості харчування найбідніших 20% (або 30%) населення країни, яка становить 70% реального мінімального споживчого бюджету, включаючи субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, твердого палива та скрапленого газу. Для більш якісного аналізу рівня бідності населення використовують критерій частки витрат на харчування у загальній структурі витрат населення, порогом якого є 60%. При зростанні частки витрат на харчування відбувається змушене нехтування значної частини обов'язкових платежів. Так, в січні 2016 р. в Україні заборгованість населення за послуги ЖКГ становила 10,77 млрд. грн., що більше на 22% у порівнянні із груднем 2015 р., попри те, що 5,6 млн. українським сім'ям були надані субсидії.

Найбільш повну та багатопланову методику виміру бідності запропоновано фахівцями Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) шляхом визначення індексу людського розвитку, що агрегує три основні показники: довжину життя, рівень освіченості дорослого населення і середній період навчання та наявність ресурсів для гідного життя (ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності). На цій методологічній основі розробляються і індекси людського розвитку окремих країн та їх порівняння [6]. Наприклад в Україні розраховуються регіональні індекси людського розвитку, що показують стан рівня людського розвитку окремих областей країни за 10 критеріями.

Необхідність більш комплексного підходу до вимірювання бідності у практиці державного управління обумовило розробку Програмою Розвитку ООН у 2010 році методики розрахунку індексу багатомірної бідності (ІББ). Індекс було введено для визначення багатомірних депривацій (уражень) в одних і тих самих домогосподарствах щодо освіти, здоров'я та рівня життя. Методологія індексу багатомірної бідності враховує концепцію соціального залучення/відторгнення, охоплюючи одночасно відторгнення з економічного, соціального та суспільного життя.

В Україні бідність набула гострого характеру з моменту отримання державної незалежності та початку системної трансформації на початку 90-х років ХХ ст. Невідповідна ринковим вимогам компетентність державних службовців та керівників підприємств, обумовлює сліпе слідування настановам міжнародних організацій та політиків економічно розвинутих країн, прийняття пропозицій представників великого міжнародного бізнесу, які переслідували лише власні інтереси, на тлі дитячого захоплення ліберальними ідеями політичної української еліти, що призвело до неспроможності розробити та втілити в життя виважену стратегію реформування та перебудову всіх сфер суспільного життя в Україні. Це підтверджує динаміка змін рівня бідності в Україні, розрахованої ПРООН на основі бази даних POCALNET, що представлено на рис.2.

Джерело: [7, с.13-14]

Рис.2. Динаміка змін бідності в Україні, 1993-2015 рр.,%

В пореформеній Україні настає різке розшарування населення за рівнем доходів, яке продовжувалося до 1993 р., але з 2001 р. відбувається поступове зниження рівня абсолютної бідності до настання світової економічної та системної кризи в країні у 2008-2009 рр., а от показники відносної бідності та профілі бідності практично залишаються незмінними. Подальший економічний спад з 2011 р. негативно впливає на рівень життя населення, звужує споживчі можливості значної частки населення та спричинює гострий дефіцит поточних ресурсів домогосподарств.

Оскільки бідність окрім соціальної, є і економічною категорією, то вона знаходиться в безпосередній залежності від таких макроекономічних показників, як обсяг ВВП, рівень безробіття, індекси інфляції та реальної заробітної плати. Так, якщо у 2005 р. ВВП становив 86,1 млрд. дол. і рівень безробіття – 7,8%, в 2008, 2013, 2014 та 2015 роках відповідно 180 млрд. дол. США і 6,9%, 183 млрд. дол. США і 7,8%, 131,8 млрд. дол. США і 9,7% та 90,6 млрд. дол. США і 9,5%.

Політична криза наприкінці 2013 року, а згодом анексія Криму Росією та збройний конфлікт у Донбасі, значно ускладнили економічну ситуацію в Україні. Внаслідок економічної кризи ВВП зменшився у 2014 році на 28,1%, а в 2015 році – ще на 31,3%. За абсолютними показниками країна була відкинута на 10 років назад. Скорочення виробництва призвело до зростання безробіття. У 2015 році роботи не мали 1654 тис. осіб, або кожний десятий з економічно активного населення. Революція гідності в 2013 р., зміна політичної еліти, анексія АР Криму, збройний конфлікт на Донбасі та окупація його значної території ще більше поглиблюють економічну та соціальну кризи в Україні, що призвело до погіршення рівня добробуту більшості українців та обумовило появу нових видів бідності (біженців, внутрішньо переміщених осіб).

Наряду з цим відсутність дієвих реформ, корупція, політична криза та падіння цін на глобальному ринку на сировинні товари в 2015 р. спричинили різке падіння економіки країни на 10%, зниження ВВП за останні два роки на 18% та девальвацію гривні на 66%. Зростання інфляції в 2014 та 2015 років відповідно на 24,9% та 43,3% та скорочення реальної заробітної плати за цей період відповідно на 6,5% та 20,2% негативно вплинуло на рівень як трудових, так і нетрудових доходів населення, призвівши до підвищення рівня бідності населення тільки за один рік на 75% – з 3,3% у 2014 році до 5,8% у 2015 році та помірної бідності відповідно: з 15,2% до 22,2%.

Зростання монетарної бідності спричинило активне використання раніше накопичених коштів, обумовило зміну розмірів і структуру витрат домогосподарств, які в більшості перейшли на режим суворої економії та не могли як раніше робити заощадження. Так, у 2015 році частка домогосподарств за самооцінкою рівня доходів вважаються злидненими (не забезпечених навіть достатнім харчуванням) зросла до 4,9%, а бідних (з постійною відмовою у найнеобхіднішому, крім харчування) – до 43,2%.

Загострює проблему бідності погіршення стану ринку праці, особливо в регіонах з великим скупченням вимушено переміщених осіб. Так, рівень безробіття наприкінці 2015 року становив 9,5%, кожен п'ятий безробітний перебував у стані незайнятості більш як 12 місяців, а кожний третій є чиновником або бюджетником. Найвищий рівень безробіття традиційно характерний для наймолодших вікових груп: 15-24 роки (21,8%) та 25-29 років (10,8%). Негативним проявом є високий рівень бідності серед працюючих осіб – 18,8% за рахунок недосконалої системи оплати праці. Саме низька заробітна плата не дозволяє батькам повноцінно утримувати дітей (у сім'ях з дітьми, в яких обоє батьків працюють, рівень бідності становить 17,9%), а гендерні диспропорції в оплаті праці поглиблюють цю негативну ситуацію (заробітна плата чоловіків перевищує заробітну плату жінок на 33,5%).

Спостерігається і зниження реальної заробітної плати на кінець 2015 року на 13% у порівнянні з минулим роком, а через низьку частку доходів від підприємницької та індивідуальної діяльності в бюджетах сімей (5,5% сукупних ресурсів домогосподарств) відсутня можливість отримання гідного забезпечення. Дані Держкомстату України стосовно структури доходів і витрат населення свідчать про збідніння українців за останні два роки, що представлено в табл.2 та табл. 3. Масштаб тіньових доходів, які, за різними оцінками експертів, на сьогодні становлять від 40-60%, в незначній мірі згладжує гостроту ситуації з бідністю населення. Так, в 2015 р. дохід кожного українця офіційно становив 31082 грн., що на 4300 грн. більше, ніж у попередньому році. Це номінально збільшило доходи населення на 15%, але зростання цін на продукти та комунальні послуги обумовили його збідніння на 22,2%, при зростанні витрат на 16,9%.

Таблиця 2

Структура сукупних ресурсів населення України

	2000	2010	2013	2014*
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	422,9	3481,0	4470,5	4563,3
Структура сукупних ресурсів домогосподарств:	Відсотки			
Грошові доходи	68,1	89,1	90,8	91,2
оплата праці	37,1	47,6	50,6	48,8
доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	2,4	6,1	4,1	5,2
доходи від продажу сільськогосподарської продукції	5,3	3,4	2,8	3,2
пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	15,9	25,8	27,1	27,0
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	17,1	5,0	3,9	4,6
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	2,9	0,6	0,4	0,4

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя
Джерело: Державна служба статистики України/ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Хоча сукупні ресурси в середньому на одне господарство за місяць номінально зростають, але структурно наявні незначні зміни. Так, частка оплати праці зменшилась на 1,8%, а інші показники зросли, окрім безготівкових пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива (0,4%). В 2016 р. останній показник може збільшитися, оскільки у зв'язку із підвищенням цін на комунальні тарифи уряд країни виділив значні кошти на субсидії – 40, 3 млрд. (в 2015 р. – 24,5 млрд. грн.). В середньому близько 40% всіх доходів населення складають пільги та допомоги, а доля держави залишається надмірною – 47,8 % ВВП, що є вкрай поганим показником.

Структура сукупних витрат в середньому за місяць на одне домогосподарство в 2014 р. принципово не змінилася, хоча спостерігається збільшення частки витрат на продукти харчування, охорону здоров'я, освіту та неспоживчі сукупні витрати, що свідчить про подальший процес збідніння населення. Так, в 2015 р. українці витратили на купівлю товарів та послуг 89,8% доходів, основним джерелом яких стала заробітна плата (39%) та соціальна допомога (37,8%). Значна інфляція в 2014 та 2015 роках (відповідно 25% і 43%) обумовили падіння реальних доходів українців майже на 50% і зростання частки соціальної допомоги. Таким чином, за межею відносної бідності за витратами у 2015 р. перебувало 23,8 % населення.

Традиційно високий рівень бідності притаманний особам пенсійного віку – 21,7%, внаслідок низького рівня пенсійного забезпечення, а відсутність умов для задоволення їх особливих потреб обумовлює перебування значної частини пенсіонерів поза межами суспільної інтеграції та низького рівня залучення до усіх сфер суспільного життя. Найбільш уразливими є діти та сім'ї з дітьми, рівень бідності яких знаходиться на рівні 30%, а у багатодітних сім'ях – 50,8%. Незадовільний стан речей щодо людей з обмеженими можливостями, із 2,6 млн. осіб тільки 7,7% отримали реабілітаційну допомогу, що порушує їх права.

Таблиця 3

Структура сукупних витрат населення України

	2000	2010	2013	2014
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	541,3	3072,7	3814,0	4048,9
Структура сукупних витрат домогосподарств	Відсотків			
Споживчі сукупні витрати	93,3	90,0	90,3	91,6
продукти харчування та безалкогольні напої	64,0	51,4	50,1	51,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,0	2,6	3,5	3,4
непродовольчі товари та послуги	26,3	36,0	36,7	36,3
в тому числі:				
одяг і взуття	...	5,9	6,0	6,0
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	...	10,9	9,5	9,4
охорона здоров'я	...	2,5	3,4	3,6
транспорт	...	3,4	4,3	4,3
зв'язок	...	2,6	2,8	2,8
відпочинок і культура	...	2,4	2,1	1,8
освіта	...	1,3	1,2	1,1
Неспоживчі сукупні витрати	6,7	10,0	9,7	8,4

**Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя*

Джерело: Державна служба статистики України/ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Збройний конфлікт на Донбасі негативно вплинув на рівень добробуту населення (втрата майна та джерел існування), на соціальні та економічні умови розвитку і соціальну структуру країни, оскільки це сформувало нові вразливі групи населення. Так, 5,2 млн. осіб проживали в регіонах, постраждалих від конфлікту на сході, з яких до 4 млн. безпосередньо постраждали від конфлікту, близько 15 тис. – поранені, понад 1,7 млн. осіб – зареєстровані як внутрішньо переміщені, а також близько 2 млн. осіб емігрували з України за кордон. Необхідно відзначити, що на початку 2014 р. більшість населення Донбасу не була заможною – 59,1% мали доходи від одного до двох прожиткових мінімумів, а 27,4% – нижче прожиткового мінімуму. Фахівці вважають, що із 6 млн. мешканців непідконтрольних територій на Сході України, а також прилеглої до них смуги, понад 5 млн. потрапили до групи раптово збіднілих або до групи вразливих до бідності незалежно від їх місця проживання.

Вищезазначені чинники та звужене демографічне відтворення людського потенціалу призводять до зменшення розмірів населених пунктів, що посилює ризики бідності. Так, рівень сільської бідності майже вдвічі перевищує цей показник у великих містах (29,7% порівняно з 17,1%), серед яких особливу групу ризику становлять сільські жінки. Також низький рівень розвитку інфраструктури в сільських поселеннях збільшує соціальне відчуження їх населення, що визначає специфіку бідності за умовами життя: 41,8% осіб не мають можливості отримати екстрену медичну допомогу, а понад 50% домогосподарств не забезпечені елементарними побутовими зручностями у помешканнях.

Аналіз деприваційної бідності у 2007-2013 рр. показує її зближення із рівнем відносної бідності і поступове зменшення з 28,5% до 22,1%. Незадовільні умови життя населення, зумовлюють формування суб'єктивної оцінки бідності, яка з кожним роком зростає від 59% у 2007 р. до 72,3% – у 2015 р.. Тобто, частка осіб, що за рівнем матеріального добробуту відносять себе до бідних, майже вдвічі більша, ніж частка бідних за відносним і деприваційним критеріями. Необхідно відмітити тенденцію до зростання рівня суб'єктивної

бідності навіть при відносно стабільній політико-економічній ситуації в Україні в 2007-2013 роках.

Одним із дієвих регуляторів доходів та рівня життя населення є мінімальна заробітна плата та мінімальний прожитковий мінімум. Мінімальна заробітна плата є нижньою межею яка гарантує задоволення основних життєвих потреб працівника і членів його сім'ї. Але в Україні вона знаходиться на мізерному рівні і забезпечує здебільшого фізичне виживання. З 1 травня 2016 р. вона становить 1450 грн. (52 Євро) і є найнижчою в Західній Європі. Так, в Болгарії мінімальна заробітна плата становить 214 євро (найнижчий показник серед країн ЄС), Румунії – 276 євро, Чехії – 360 євро, Естонії та Польщі – 430 євро, а в Нідерландах – 1521 євро, Люксембурзі – 53,8 тис. євро (найвищий показник). Тому можна констатувати факт, що мінімальна заробітна плата в Україні залишається лише технічним нормативом для розрахунку заробітної плати в бюджетній сфері.

Регулювання процесів абсолютної бідності в Україні визначає прожитковий мінімум, який встановлюється на законодавчому рівні та слугує індикатором для встановлення мінімальної заробітної плати та пенсій за віком, рівня соціальної допомоги, формування державного та місцевих бюджетів, визначення соціальних гарантій. Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів) та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Відповідно міжнародним нормами бідність настає за межею суми менше 150 доларів в місяць в розпорядженні людини, що враховує не тільки харчування, а й витрати на комунальні послуги, проїзд. В Бюджеті України з 1 травня 2016 р. передбачений офіційний прожитковий мінімум у розмірі 1399 грн (близько 52 дол. США), що в 3 рази менший від встановлених світових норм бідності (потрібно 3750 грн.). Проте Мінсоцполітики оприлюднює щомісяця фактичний прожитковий мінімум, який для працездатної особи на 2016 р. рік дорівнює 1399 грн, а з урахуванням підвищення цін і комунальних тарифів він уже збільшується до 2676 грн.

Негативним чинником є те, що в Україні за основу мінімальної заробітної плати беруть не всі необхідні сьогодні групи товарів та послуг на одну людину. Наприклад в США до її складу включають набір товарів і послуг, які задовольняють основні фізіологічні та соціальні потреби звичайної сім'ї, а саме в розрахунку на одну людину виходить 20 видів м'ясопродуктів, оплата найманого житла, мобільного зв'язку, Інтернету, покупка один раз на 5 років автомобіля і таке інше, що загалом дає понад \$1200 в місяць. Для вирішення цієї проблеми Верховна Рада України планує осучаснити набір споживчого кошика, який не переглядався з 2000 р., та розглянути підвищення соціальних стандартів з 2017 р., що потребує значних коштів.

Необхідно відзначити, що на державному рівні проблема бідності стояла на порядку денному з початку отримання Україною незалежності. Але несистемні реформи перехідного періоду в українському соціально-економічному та політичному просторі та порушення радянської системи соціального захисту населення призвели до різкого падіння його рівня життя та якості життя і зубожіння. Офіційно бідність була визнана у 2001 р. в «Стратегії подолання бідності», яка визначала основні напрями та етапи подолання цього складного соціально-економічного явища. Передувало цьому прийняття у 2000 р. «Цілей розвитку Тисячоліття» ООН, в яких пріоритет надавався подоланню бідності у всьому світі. Але, тільки 10 країн світу погодилися виділити 0,7% ВВП на боротьбу з бідністю та досягнення сталого розвитку.

На цьому тлі в Україні в 2003 р. також були розроблені «Цілі розвитку Тисячоліття на період до 2015 р.» в яких значну увагу приділено подоланню бідності в країні. Для прискорення процесу подолання бідності приймається Комплексна програма забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності (Постанова КМУ від 21 грудня 2001 р. №1212),

щорічно затверджуються плани заходів, спрямованих на зменшення бідності, розробляються та виконуються регіональні програми подолання бідності.

Аналіз результатів реалізації Стратегії показав його значущість, хоча і рівень відносної бідності залишився стабільним на рівні 27%, в 2011 р. він становив 24,3%, але менше, ніж прогнозувалося (21,5%). Позитивним є поступове підвищення межі бідності з 175 грн. у 2001 р. до 944 грн. у 2010 р., (майже в п'ять разів). Але, оскільки Україні не вдалося подолати бідність, то для подальшого посилення цієї роботи видається Указ Президента України від 26.02.2010 р. №274 «Про невідкладні заходи з подолання бідності», на виконання якого в серпні 2011 р. приймається «Цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року». Програмою визначено наступні напрями з розв'язання проблем бідності:

- відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання; сприяння зайнятості населення та розвиток ринку праці;
- удосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці;
- розвиток системи соціального страхування;
- удосконалення пенсійної системи та подальше проведення пенсійної реформи;
- реформування системи соціального захисту;
- соціальна підтримка сімей, дітей та молоді;
- поліпшення медичного обслуговування громадян [5].

Програма стала важливим стратегічним документом, але необхідно визначити її погану структурованість, декларативність, застосування застарілих підходів, безліч показників (що властиво моніторингу) та не врахування всіх аспектів багатовимірної бідності. Незначне зменшення рівня бідності в Україні зумовлювалося завдяки зростанню ВВП України, а не через справедливий перерозподілу суспільних благ на користь нужденних та соціально незахищених категорій населення, Економічна ж стагнація з 2012 року загальмувала скорочення масштабів бідності, а тому Програма не досягла своїх цілей навіть при стабільній соціально-економічній та політичній ситуації в країні.

Оскільки питання подолання бідності у світі залишається першочерговим і регламентуються Європейською соціальною хартією, а також Цілями сталого розвитку, що схвалені на Саміті ООН на період з 2015 до 2030 року, то це питання стоїть на порядку денному і в Україні. Тому Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням від 10.03.2016 р. №161-р схвалює нову «Стратегію подолання бідності», яка визначає механізми запобігання бідності та основні завдання з розв'язання цієї проблеми на період до 2020 року на виконання Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на 2014-2017 роки [8].

Забезпечення виконання системних заходів для вирішення проблем бідності передбачається завдяки запровадженню методики багатовимірної оцінки бідності за відносними і абсолютними критеріями та проведення моніторингу показників бідності на основі обстежень умов життя домогосподарств за методологією МОТ. В новій Стратегії подолання бідності закладено додаткові механізми та заходи для зменшення масштабів бідності, запобігання її поширенню, удосконалення методології оцінювання та моніторингу. Реалізація Стратегії має відбуватися за такими чотирма основними напрямками:

1) розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці

2) забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення;

3) мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення;

4) запобігання бідності та соціальному відчуженню серед внутрішньо переміщених осіб.

Реалізація стратегії Урядом України прогнозує досягнення показників, що представлені в табл. 4. Досягнення цілей та реалізація Стратегії має ґрунтуватися на дотриманні принципів соціальної справедливості у розподілі суспільного багатства; проведення структурних економічних реформ шляхом ефективної структурної перебудови економіки; модернізації підприємств, інноваційного розвитку виробництв. Прийнята стратегія дуже містка і включає багато різних напрямків діяльності, тому потребує розробки чітких механізмів реалізації та контролю за її виконанням, джерел фінансування в умовах децентралізації та підвищення ролі місцевого самоврядування і обов'язкового продовження після зміни владної еліти.

Таблиця 4

Прогнозні показники реалізації Стратегії

Показники	Роки	
	2018	2020
Рівень бідності за абсолютним критерієм для порівняння з міжнародними показниками (за методологією Світового банку), %	0,8	0,5
Рівень бідності за відносним критерієм (60 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних доходів з використанням шкали еквівалентності Європейського Союзу: 1,0; 0,5; 0,3), %	6,6	6,5
Рівень бідності за абсолютним критерієм (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), %	23	15
у тому числі серед працюючих осіб, відсотків	17	11
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією МОТ, % економічно активного населення відповідного віку	9,2	9
Частка коштів (без урахування житлової субсидії), що доходять до 30% найбіднішого населення у результаті виконання програм державної соціальної допомоги, %	43	47
Частка бідного населення (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), охопленого програмами соціальної підтримки (соціальні пільги, житлові субсидії, допомога на дітей, допомога малозабезпеченим сім'ям та інші види соціальної допомоги), %	61	65

Джерело: [8].

Висновки і пропозиції. Урядом України для подолання бідності зроблено багато кроків, хоча вони мали несистемний характер, але дозволяли досягти певних позитивних результатів. Проте загострення соціально-економічної та політичної кризи, зовнішня агресія Росії, анексія АР Крим, руйнування інфраструктури на сході країни, падіння економіки, зростання інфляції, недостатній професійний рівень урядовців та системна корупція знівельовали попередні незначні досягнення, погіршили рівень життя населення та спричинили появу нових соціально відторгнених груп. З цих причин за Індексом людського розвитку Україна в 2014 р. посіла лише 81 місце серед 186 країн світу, хоча ці показники раніше були вищими: в 2013 р. – 78, а в 2000 – 74 [1, с.30].

Україна володіє великим ресурсним потенціалом, що в значній мірі стало і її бідною, оскільки у зовнішній торгівлі постійно домінує ресурсна складова, а не продукція із високою добавленою вартістю, що не відповідає сучасним глобалізаційним викликам щодо галузевої структури економіки, якості робочої сили, продуктивності праці і конкурентоспроможності. За період незалежності економіка України деградує, населення скорочується (втрачено 10 млн. осіб) і відбувається катастрофічне збідніння населення, а за останні три роки цей процес значно поглибився.

Для вирішення проблеми бідності Україні необхідно вирватися із її пастки, що являє собою спіраль кола вад: відсутність надійних прав власності – короткостроковість інвестицій

– виведення капіталів за кордон – злиття бізнесу і влади – формування моделі консервації слабкої економіки – низькі доходи населення – стискання внутрішнього ринку – слабка економіка ...і знову по колу, яке неухильно звужується.

Таким чином вадове коло бідності формується поєднанням трьох взаємопов'язаних джерел – домінуючої парадигми розуміння економічних процесів, проблем із правами власності та корупцією, відсутності правильного економічного курсу розвитку, що в повній мірі притаманне Україні. Для того щоб вирватися із кола бідності Україні необхідно відійти від стратегії паліативної економіки (полегшення страждань від бідності) та перейти на стратегію економічного розвитку на основі емуляції (використання позитивного досвіду розвинених країн), а не стратегії порівняльної переваги [9, с.59].

Всі багаті країни світу, на думку Є. Райнерта та інших сучасних економістів, стали такими завдяки слідуванню рекомендацій досмітовських економістів при виборі ними економічної політики, що ґрунтується на інноваційному розвитку високопродуктивного виробництва, захисті власних ринків і товаровиробників та значних інвестицій в людський капітал. Тому Україні необхідно переосмислити свою сучасну промислову політику і розробити важку для країни стратегію переходу на види економічної діяльності, що генерують високу зростаючу, а не спадаючу віддачу. Потребується і сильна політична воля та державницька гідність для відстоювання власних інтересів перед міжнародними інституціями, особливо в питаннях дотримання Вашингтонського консенсусу, який на початку перебудови запустив програму крайнього збідніння українців.

В цьому контексті виглядають дуже тривожними та непрофесійними рекомендації деяких закордонних консультантів щодо необхідності переорієнтації України на розвиток сільського господарства і його продукції як її значного експортного потенціалу. Ми погоджуємося з Е. Райнертом, що це, з високим ступенем вірогідності, здатне призвести до подальшого зубожіння населення, оскільки ще жодній країні світу без розвиненого, високоефективного та диверсифікованого промислового сектору економіки не вдалося підняти рівень життя (заробітні плати) селян, із-за притаманній цій галузі спадаючої віддачі.

Важливим принципом при розробці стратегії боротьби з бідністю для влади має бути її базування на трудовій, а не на соціально-дотаційній основі з пріоритетом довгострокових програм розвитку національної економіки та забезпечення високого рівня зайнятості. Безперечно це потребує формування ефективної підтримки соціально уразливих груп населення (людей літнього віку, інвалідів, сімей з дітьми, внутрішньо переміщених осіб та біженців) та взяття на себе значних зобов'язань в сфері підвищення соціальних стандартів та посилення соціальної справедливості. Уряду необхідно залучати до цих програм громадянське суспільство та впроваджувати соціальні інновації.

Україні необхідна стратегія неоіндустріалізації із впровадженням різних видів високотехнологічної економічної діяльності (з високою добавленою вартістю та зростаючою віддачею), а не зосередження тільки на сировинних секторах економіки, особливо з використанням природних ресурсів. Такими мають бути промислові стратегії розвитку обробної промисловості з висококонкурентними технологіями та високотехнологічних секторів інтелектуальних послуг шостого технологічного укладу. Саме такі стратегії здатні створити синергетичний ефект між різними економічними секторами за рахунок збільшення обсягів високотехнологічних виробництв, послуг та диверсифікації продукції [9, с.37]. Але вигоди від вільної торгівлі в глобалізованому світі Україна може отримати лише за умови досягнення рівня розвитку розвинених країн, що потребує впровадження принципів неопротекціонізму.

Оскільки бідність – це комплексна проблема, то її подолання потребує багато часу та результативних стратегій, що поєднують активну політику зайнятості та справедливої політики соціального захисту та гарантій з ефективними механізмами реалізації. Нова економічна політика потребує значних інвестицій для розробки і впровадження інновацій, що обумовить розширення виробництва, зниження питомої ваги витрат на його додаткові

фактори, підвищення зайнятості та продуктивності праці, збільшення реальних заробітних плат, розвитку якості робочої сили, підвищення конкурентоспроможності, зростання споживацького попиту та обсягу заощаджень населення.

Формування економічної стабільності, необхідної для збільшення доходів від податків та вкладень в державний сектор економіки, створить фінансове підґрунтя для підвищення соціальних стандартів і гарантій (мінімальної заробітної плати та пенсії, реально необхідного прожиткового мінімуму, збалансованого споживацького кошика та ін.) і обумовить перехід до спіралі самоприскореного розвитку та зростання добробуту для всього населення України.

Список використаних джерел

1. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / Пер. с англ.; ПРООН. – М., Издательство «Весь Мир», 2010. – 244 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf
2. Доклад о человеческом развитии 2015 год: Труд во имя человеческого развития. http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf
3. Доклад о мировом развитии 2000/2001 года: Борьба с бедностью. Обзор. – Международный банк реконструкции и развития, Всемирный банк. Вашингтон [Електронний ресурс] // ПРООН – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2001.pdf>
4. Сидорчук І.Б. Критерії бідності і показники її визначення / І.Б. Сидорчук // Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Географія. – 2009. – Т.22 (61). – № 2. – С.260-271
5. Лібанова Е. Доходи населення і соціальна політика /Е. М. Лібанова/ Перехідна економіка. К.: Вища школа, 2003 – 591 с.
6. Постанова КМУ "Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року" від 31 серпня 2011 р. № 1057 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011
7. Бедность, неравенство и уязвимость в странах Европы и Центральной Азии с переходной и развивающейся экономикой. – Региональное бюро ПРООН по странам Европы и СНГ: Бюро ПРООН по поддержке политики и программ, 2014. – 314 с.
8. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії подолання бідності» від 16 березня 2016 р. № 161-р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>
9. Райнерт Э. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними / Ерік С. Райнерт/. – К.:Темпора, 2016. – 444 с.

References

1. Doklad o razvytyy cheloveka, PROON (2010). Realnoe bogatstvo narodov: puty k razvytyiu cheloveka: [*Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development, UNDP*] (Trans). – Moscow: Ves Myr (in Russian). Retrieved from http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf
2. Doklad o chelovecheskom razvytyy PROON (2015). Trud vo ymia chelovecheskoho razvytyia [*Human Development Report 2015: Work for Human Development, UNDP*] (Trans). – Moscow: Ves Myr (in Russian). Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf
3. Doklad o myrovom razvytyy (2001): Borba s bednostiu. Obzor. – Mezhdunarodnyi bank rekonstruktsyy u razvytyia, Vsemyrnyi bank. Vashynhton [*World Development Report 2000/2001,*

World Bank], (Trans). – Moscow: Ves Myr (in Russian). Retrieved from <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2001.pdf>

4. Sydoruk I.B. (2009) (Kryterii bidnosti i pokaznyky yii vyznachennia [Criteria and indicators of poverty definition]. *Uchenizapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V.I. Vernadskoho. Serii: Heohrafiia - Scientific Notes of Taurida V.Vernadsky National University. – Series: Geography*, no.22, p. 260-271 (in Ukrainian)

5. Libanova E. (2003) Dokhody naselennia i sotsialna polityka [Income of the population and social policy]. *Perekhidna ekonomika - Transition economy*. Kyiv: High School (in Ukrainian)

6. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy podolannia ta zapobihannia bidnosti na period do 2015 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 serpnia 2011 r. № 1057 [About approval of the National Programme for overcoming and preventing poverty for the period until 2015: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from August, 31, 2011 №1057]. Retrieved from: [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011)

7. Bednost, neravenstvo y uiazvymost v stranakh Evropy y Tsentralnoi Azyy s perekhodnoi y razvyvaiushcheisia ekonomykoi (2014). [*Poverty, Inequality, and Vulnerability in the Transition and Developing Economies of Europe and Central Asia*]. (Trans.) – Moscow: Ves Myr (in Russian). Retrieved from <http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/docs/PovertyInequality.pdf>

8. Pro skhvalennia Stratehii podolannia bidnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2016 r. № 161-r [About approval of the Poverty Reduction Strategy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from March 16, 2016 № 161-p. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>

9. Rainert E. (2016). *Yak bahati krainy zabahatily... i chomu bidni krainy lyshaiutsia bidnymy* [How Rich Countries Got Rich . . . and Why Poor Countries Stay Poor]. (Trans). Kyiv: *Tempora* (in Ukrainian)